

справедливості, гуманізму, демократії тощо; по-друге, утверджувати й забезпечувати права, свободи й законні інтереси громадянина та людини; по-третє, відображати суспільні відносини, що об'єктивно склалися [7, с. 33–34].

Висновок. Отже, принцип верховенства права означає, що норми усіх галузей права повинні відповідати принципам і нормам Основного Закону, а такі види діяльності, як нормотворча, правозастосовна та інші щодо здійснення правових приписів, мають бути зорієнтовані виключно на Конституцію. Таким чином, існує так звана підпорядкованість держави та всіх її інститутів праву і його пріоритет щодо них. Тобто, з одного боку, зміст цього принципу полягає в тому, що всі акти, які регламентують процеси діяльності і організації служби, мають відповідати Конституції України і прийматися лише на її основі. З іншого – всі ті нормативно-правові акти, які видаються органами державної влади, мають так само відповідати Конституції. Здійснюючи повноваження щодо реалізації державної влади, працівники поліції зобов'язуються дотримуватися не лише спеціальних норм, які визначають внутрішній порядок проходження служби, але й керуватися загальними конституційними приписами.

Список бібліографічних посилань

1. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Н. Р. Нижник. Київ: Ін-Юре, 1999. 44 с.
2. Прудников А. С., Андриашин Х. А. Административно-правовое обеспечение прав и свобод человека и гражданина: учеб. М.: Закон и право; Юнити, 2016. 48 с.
3. Общая теория государства и права. Академический курс: в 2 т. Т. 2: Теория государства / отв. ред. М. Н. Марченко. М.: Зерцало, 1998. 622 с.
4. Стариков Ю. Н. Службное право: учебник. М.: Бек, 1996. 698 с.
5. Государственная служба Российской Федерации: первые шаги и перспективы / под ред. Г. В. Атаманчука. М.: Изд-во РАГС, 2017. 250 с.
6. Стариков Ю. Н. Государственная служба в Российской Федерации: теретико-правовое исследование. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2006. 478 с.
7. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2008. 391 с.

Одержано 31.10.2019

УДК 347.998.8

Віталій Борисович ПЧЕЛІН,

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування факультету № 3

Харківського національного університету внутрішніх справ

 <https://orcid.org/0000-0001-9540-9084>

ОСНОВНІ ЕТАПИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Важливим індикатором правової держави, демократичності процесів, що в ній протікають, є наявність механізмів оскарження рішень суб'єктів владних повноважень. В якості одного з найефективніших серед таких механізмів у всьому цивілізованому світі прийнято розглядати адміністративне судочинство. Сфера адміністративного судочинства в Україні на сьогодні зазнає значних змін, спрямованих на вдосконалення даної інституції, що має місце внаслідок проведення масштабної судової реформи. При цьому становлення адміністративного судочинства в нашій державі після здобуття нею незалежності відбувалося протягом значного часу. Аналіз основних проблем, що стояли на шляху становлення адміністративного судочинства в незалежній Україні, дозволить не допустити аналогічні проблеми й під час реформування даної галузі [1, с. 41].

Так, у наукових джерелах в якості окремого історичного періоду розвитку адміністративного судочинства в Україні розглядають здобуття нашою державою незалежності та створення системи адміністративних судів [2; с. 27; 3, с. 31]. У цей період перед незалежною Україною стояло чимало завдань в аспекті формування правової держави. Першочерговим завданням було відходження від радянського розуміння основоположних прав, свобод й інтересів людини та громадянина, а також механізму їх захисту. Необхідно було заново створити основні державні інститути, в тому числі судового захисту. При цьому провідною формою судового захисту прав, свобод та інтересів осіб від рішень, дій та бездіяльності повинно було стати адміністративне судочинство. До впровадження на практиці адміністративних судів як форми інституту адміністративної юстиції в Україні тривала дискусія щодо того, які організаційно-правові начала повинні бути покладені в основу національної системи адміністративних судів. Зокрема, такі українські вчені-правознавці, як М. М. Тищенко, В. С. Стефанюк, Ю. С. Педько, В. І. Шишкін та деякі інші, по-різному бачили організаційно-правові основи діяльності адміністративних судів в Україні. Як зазначає О. Муза, аналіз праць вищенаведених учених свідчить, що об'єднуючим елементом національної концепції побудови системи адміністративних судів є їх відокремленість від системи судів загальної юрисдикції [4, с. 25].

Активне запровадження адміністративного судочинства в Україні, щоправда спочатку концептуальних його положень, розпочалося зі схваленням Верховною Радою України Концепції судово-правової реформи в Україні від

28 квітня 1992 року [5], яку, як зауважують вчені-правознавці, слід визнати своєрідним стратегічним планом, що передбачав поетапне здійснення цілої низки правових та організаційних заходів, спрямованих на становлення та розвиток судової влади в Україні [6, с. 27]. Аналіз даного правового акта вказує, що необхідність проведення судово-правової реформи обумовлювалася необхідністю реального забезпечення прав і свобод громадян, затвердження верховенства закону. Можна з упевненістю стверджувати, що завдяки прийняттю даної Концепції в Україні було визначено основні напрямки формування судової влади, що повинна мати місце в демократичній, правовій державі. Проте визначені в Концепції основи формування адміністративного судочинства в Україні мали скоріш декларативний характер, оскільки адміністративні суди в нашій країні запрацювали ще не скоро.

Публічно-правові спори в цей період, як і раніше, вирішувалися в порядку господарського та цивільного судочинства – арбітражними (господарськими) й загальними судами відповідно. Правовою основою діяльності арбітражних судів був Закон УРСР «Про арбітражний суд» від 4.06.1991 р. [7], а також Арбітражного процесуального кодексу України від 6.11.1991 р. [8; 9]. У свою чергу, діяльність загальних судів ґрунтувалася на положеннях Цивільного процесуального кодексу Української РСР від 18.07.1963 р. [10]. Окремі аспекти організації судочинства були встановлено на рівні Закону України «Про статус суддів» від 15 грудня 1992 р. [11]; Закону України «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України» від 2.02.1994 р. [12]; Закону України «Про органи суддівського самоврядування» від 2.02.1994 року [13] тощо.

Наступним кроком на шляху визначення правових підвалин належного функціонування органів судової влади стало укладення між Верховною Радою України та Президентом України Конституційного договору про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період прийняття нової Конституції України від 8.06.1995 р. У положеннях вищенаведеного акта було закріплено, що судову владу в Україні здійснюють виключно суди. Конституційний Суд України, загальні й арбітражні суди складають судову систему України. Й хоча про функціонування адміністративних судів мова не йшла, в ст. 39 було закріплено, що правосуддя в Україні здійснюється в формі судочинства в цивільних, господарських, адміністративних і кримінальних справах, а також у формі прийняття рішень з питань відповідності чинному законодавству правових актів посадових осіб, місцевих органів державної виконавчої влади й органів місцевого самоврядування [14]. Аналіз положень наведеного акта свідчить про його важливість, зокрема, в аспекті визначення правових засад організації судочинства, в тому числі адміністративного.

Втрата чинності вищенаведеним договором відбулася в результаті прийняття Основного Закону України – Конституції України від 28.06.1996 р. [15], що стало значною подією й зачепило всі без винятку сторони правового життя країни. Прийняття Конституції України, на нашу думку, можна з упевненістю розглядати як наступний етап формування судової влади в Україні, закріплення правових засад організації адміністративного судочинства. Так, Розділ VIII «Правосуддя» визначив основні правові засади організації судової влади: здійснення правосуддя виключно судами; принципи побудови судоустрою в Україні; гарантії незалежності та недоторканості судді; принципи здійснення судочинства; основи забезпечення діяльності органів судової влади; особливості призначення та звільнення особи з посади судді; тощо. А серед основних прав особи в ст. 55 Конституції України закріплюється її право на оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [16]. Конституція України стала підґрунтям для прийняття інших нормативно-правових актів, що визначають правові засади організації адміністративного судочинства України. Тому прийняття Конституції України від 28.06.1996 р. слід вважати одним із найважливіших етапів подальшого розвитку адміністративного судочинства в нашій державі. Проте реалізації норм Основного Закону стало на заваді застаріле законодавство про судоустрій в Україні [17, с. 851].

Впровадження конституційних положень щодо формування й реформування окремих державних інституцій, в тому числі судової влади, викликало необхідність у прийнятті нормативно-правового акта, який визначав би основні орієнтири в цьому напрямку. Так, Державною комісією з проведення в Україні адміністративної реформи [18] було розроблено Концепцію адміністративної реформи в Україні, яка була покладена в основу здійснення реформування системи державного управління. У Концепції, серед пріоритетних завдань, що потребують вирішення, зокрема, було названо завдання зі створення правової бази для повноцінного запровадження в Україні такої форми судового захисту прав і свобод громадян у сфері виконавчої влади, як адміністративна юстиція. Наголошено, що має бути передбачено поетапне формування Вищого адміністративного суду України, а також апеляційних і місцевих адміністративних судів. Процедури розгляду справ у цих судах мають бути врегульовані окремим Адміністративно-процесуальним кодексом України [19]. У подальшому задля забезпечення більш динамічного здійснення заходів, пов'язаних із проведенням адміністративної реформи, своєчасного вирішення питань, що виникають у цій сфері, було прийнято ряд нормативно-правових актів: указ Президента України «Питання організації проведення в Україні адміністративної реформи» від 21.07.2001 № 538/2001 [20]; указ Президента України «Про чергові заходи щодо дальшого здійснення адміністративної реформи в Україні» від 29.05.2001 № 345/2001 [21]. На сьогодні ж можна констатувати, що багато дійсно новаторських ініціатив, що були викладені в Концепції, не знайшли свого практичного прояву, а положення, які стосувалися адміністративного судочинства, були в певній мірі реалізовані через декілька років.

Логічним продовженням розвитку правових засад організації здійснення судочинства в Україні стало прийняття Закону України «Про судоустрій» від 7.02.2002 р., який визначив правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, основні вимоги щодо формування корпусу професійних суддів, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування, а також встановив загальний

порядок забезпечення діяльності судів і врегулював інші питання судоустрою. Уперше в незалежній Україні було визначено, що в системі судів загальної юрисдикції утворюються загальні та спеціалізовані, в тому числі адміністративні суди. Закріплено, що апеляційними спеціалізованими судами, зокрема, виступають апеляційні адміністративні суди. Вищий адміністративний суд визначався як адміністративний суд касаційної інстанції [22]. У результаті історичного розвитку правової системи в Україні для здійснення повноцінної судової захисту прав і свобод громадян у сфері органів публічної адміністрації була створена система адміністративних судів [23, с. 11]. На законодавчому рівні вперше за часів незалежності України було детально регламентовано основи організації адміністративного судочинства в Україні. Правом створенням відповідних судових органів наділявся Президент України. А тому на рівні актів вищенаведеного суб'єкта було деталізовано питання, пов'язані зі створенням відповідних адміністративних судів: указ Президента України «Про Апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України» від 1.10.2002 року [24]; указ Президента України «Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі» [25]. Однак навіть при такій нормативній регламентації організації адміністративного судочинства України неможливо було говорити про повноцінне функціонування адміністративних судів, так як не було визначено процесуально-правових основ їх діяльності.

Відсутність нормативно-правового акта, на рівні якого було б встановлено особливості розгляду та вирішення публічно-правових спорів, основних категорій і понять, що використовуються при такій діяльності, спричиняло чимало адміністративно-правових конфліктів [26, с. 152]. Остаточо адміністративне судочинство в Україні було сформовано шляхом прийняття Кодексу адміністративного судочинства України від 6.07.2005 року, який набрав чинності 1 вересня 2005 року. Вищенаведений нормативно-правовий акт визначив юрисдикцію, повноваження адміністративних судів щодо розгляду адміністративних справ, порядок звернення до адміністративних судів та порядок здійснення адміністративного судочинства [27]. Завдяки цьому стало можливим повноцінне функціонування адміністративних судів і здійснення адміністративного судочинства в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Пчелін В. Б. Правові засади становлення адміністративного судочинства в незалежній Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 1. Т. 2. С. 41–45.
2. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : монографія. Харків : У справі, 2017. 488 с.
3. Пчелін В. Б. Організація адміністративного судочинства України: правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 485 с.
4. Муза О. Концептуальні аспекти української моделі інституту адміністративної юстиції в контексті зарубіжного досвіду. *Юридична Україна*. 2008. № 8. С. 23–28.
5. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 № 2296-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 30. Ст. 426.
6. Комзюк А. Т., Бевзенко В. М., Мельник Р. С. Адміністративний процес України : навч. посіб. Київ : Прецедент, 2007. 531 с.
7. Про арбітражний суд : закон УРСР від 04.06.1991 № 1142-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 36. Ст. 469.
8. Господарський процесуальний кодекс України : закон України від 06.11.1991 № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
9. Про внесення змін до Арбітражного процесуального кодексу України : закон України від 21.06.1991 № 2539-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 36. Ст. 188.
10. Цивільний процесуальний кодекс Української РСР : закон України від 18.07.1963 № 1501-06 : втратив чинність 01.09.2005 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1501-06> (дата звернення: 10.10.2019).
11. Про статус суддів : закон України від 15.12.1992. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 8. Ст. 57.
12. Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України : закон України від 02.02.1994 № 3911-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 22. Ст. 140.
13. Про органи суддівського самоврядування : закон України від 02.02.1994 № 3909-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 22. Ст. 138.
14. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України від 08.06.1995 № 1к/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 18. Ст. 133.
15. Про прийняття Конституції України і введення її в дію : закон України від 28.06.1996 № 254/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 142.
16. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
17. Юрченко В. П. Адміністративне судочинство: проблеми становлення та розвитку. *Форум права*. 2012. № 3. С. 850–855. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2012_3_147.pdf (дата звернення: 11.10.2019).
18. Про Положення про Державну комісію з проведення в Україні адміністративної реформи : указ Президента України від 02.10.1997 № 1089/97. *Офіційний вісник України*. 1997. № 40. С. 17.
19. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні : указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. Ст. 32.
20. Питання організації проведення в Україні адміністративної реформи : указ Президента України від 21.07.2001 № 538/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 30. Ст. 1358.

21. Про чергові заходи щодо дальшого здійснення адміністративної реформи в Україні : указ Президента України від 29.05.2001 № 345/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 22. Ст. 985.
22. Про судоустрій : закон України від 07.02.2002 № 3018-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 41–42. Ст. 180.
23. Богомазова І. Исторические аспекты становления и развития института подсудности в административном судопроизводстве Украины (IX–XVIII вв.). *Закон и жизнь*. 2014. № 8/2. С. 11–15
24. Про Апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України : указ Президента України від 1 жовт. 2002 № 889/2002. *Офіційний вісник України*. 2002. № 40. Ст. 1856.
25. Про утворення місцевих та апеляційних адміністративних судів, затвердження їх мережі : указ Президента України від 16 лист. 2004 № 1417/2004. *Урядовий кур'єр*. 2004. № 224.
26. Зуй В. Оскарження нормативно-правових актів: історичний аспект. *Вісник Академії правових наук України*. 2013. № 1. С. 148–155.
27. Кодекс адміністративного судочинства України : закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446.

Одержано 21.10.2019

УДК 343.123.12:343.37

Валерій Дмитрович ПЧОЛКІН,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу,
криміналістики та експертології факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ;
 <https://orcid.org/0000-0002-3379-5036>

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ЕКОНОМІЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ

Реформування економічних відносин у державі обумовило появу різноманітних злочинів у сфері економічної діяльності та підвищення «професіоналізму» злочинців. Спостерігається тенденція зрощування корумпованих посадових осіб з організованими злочинними групами і злочинними організаціями, зростає їх тіньова участь в економічних та приватизаційних процесах. На думку науковців найбільш небезпечні злочинні організації стають майже недосяжними для притягнення до кримінальної відповідальності внаслідок щільних корумпованих зв'язків з представниками органів влади та управління [1, с. 188; 2, с. 126]. Розширюються корумповані зв'язки ділків злочинного бізнесу з посадовими особами державних служб.

У юридичній літературі питання щодо поняття злочинів економічної спрямованості досі залишається дискусійним. На жаль, у діючому Кримінальному кодексі України не було визначено поняття «економічного злочину», «злочину у сфері економіки» чи якогось іншого узагальнюючого терміну. Попри на це в офіційних колах, законодавчих актах та документах вживаються такі терміни, як «злочини у сфері економіки», «злочини економічної спрямованості», «злочинність у сфері економічних відносин», «економічні злочини», «злочини у сфері економічної діяльності» і т. ін. Це дозволяє говорити не лише про наукове, а й про офіційне визнання доцільності виділення таких злочинів [3, с. 68]. У зв'язку з цим слід звернути увагу на погляди науковців стосовно поняття та сутності злочинів економічної спрямованості.

Серед науковців західних країн та США, досить популярним став термін «білокомірцева злочинність», запропонований Е. Сатерлендом, котрий виділив такий різновид злочинів головним чином у залежності від суб'єкта, тобто відніс до них корисливі діяння, вчинені особами, що займають високий соціальний статус і зловживають цим, порушують правила своєї професійної діяльності [4]. Слід зазначити, що й інші зарубіжні науковці теж удосконалювали це поняття. До злочинів цієї категорії вони відносять діяння, вчинені підприємцями, чиновниками у зв'язку із господарською діяльністю, високими технологіями, відмиванням злочинних доходів і т. ін. [5–7]. Основною відмінною ознакою злочинів економічної спрямованості вони вважають їх учинення в межах реальної або фіктивної господарської діяльності.

У сучасній юридичній літературі існує точка зору, що в аналізованій площині найбільш щільно пов'язані між собою злочини проти власності та у сфері господарської діяльності. Але найбільш розповсюдженим є твердження щодо віднесення до цієї категорії злочинів, що вчиняються проти власності, у сферах господарської та службової діяльності. За кримінально-правовими ознаками до їх числа можуть бути віднесені діяння, відповідальність за які передбачена різними статтями, які містяться в 6, 7, 17 розділах КК України.

Практика боротьби зі злочинами економічної спрямованості свідчить про те, що в «чистому» вигляді окремі злочини у цій сфері, здійснюються відносно рідко. Практично будь-які злочини в економічній сфері, фінансово-господарські зловживання, прояви корупції, службове підроблення та багато інших завжди прямо чи побічно поєднані з розкраданнями та ухиленням від сплати податків. Відстеження податково-фінансової ситуації відносно фізичних і юридичних осіб часто дозволяє прогнозувати розвиток криміногенної обстановки і на ранній стадії виявляти передумови до скоєння тяжких злочинів.

Вирішення цієї проблеми на стадії досудового розслідування потребує об'єднувати делікти у залежності від об'єкта посягання, оскільки вчинення цих діянь у багатьох випадках зумовлене потребою зробити можливим,